

УДК 327:339.9(477)

ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ ЗДОБУТКИ (ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ)

ТАТАРЕНКО Н.О.,
проректор з
наукової роботи і
міжнародних
зв'язків
Дипломатичної
академії України
при МЗС України,
кандидат
економічних наук,
професор

У статті йде мова про особливості завдань і методів економічної дипломатії в умовах реструктуризації глобального простору і ринкової уніфікації економіки. Автор характеризує параметри сучасної світової моделі економічної дипломатії та визначає перелік фахових вимог, яким має відповідати дипломат, задіяний у сфері міжнародних економічних відносин, обґрунтовує необхідність формування школи економічної дипломатії.

Ключові слова: національні економічні інтереси, економічна дипломатія, сучасна модель економічної дипломатії, школа економічної дипломатії.

Сучасні виклики, що постали перед Україною, тісно пов'язані із процесами реструктуризації глобального світу, з вимогами його уніфікації, конвергенції та зближення. Усвідомлення своєї неадекватності глобальним «правилам гри» рано чи пізно поставить країну перед необхідністю визначення парадигми подальшого її розвитку в глобальному середовищі. Відповідно засадним принципом формування цієї парадигми та футуристичного пошуку місця України в уже оновленому світовому просторі стане пріоритетність національних економічних інтересів щодо глобальних, регіональних і, особливо, приватних тощо. Це означатиме, що Україна обере іншу модель міжнародної поведінки, у якій не залишиться місця сподіванням на потужну зовнішню силу— інтеграційне об'єднання чи окрему країну-лідера, — здатну взяти на себе вирішення проблем великої та самодостатньої країни з природним і набутим потенціалом та можли-

востями, що перевершують спроможність цієї потужної сили.

Щоб оцінити важливість визначеності майбутньої парадигми розвитку національної держави, необхідно зосередитись довкола вирішення питання рівню її самостійності та самодостатності, як наслідку реалізації стратегії так званої «модернізації», яка в Україні насправді, і закономірно, трансформувалась у стратегію виживання. Закономірність цього процесу, по-перше, обумовлена недооцінкою об'єктивних зовнішніх чинників, супутніх процесам змін, що відбуваються у співвідношенні економічних сил у глобальному просторі; по-друге, відсутністю стратегії економічного розвитку.

Сучасна реструктуризація глобального простору може розглядатись у кількох вимірах. Один із них – політико-економічний, який стосується концепції, економіко-інституціонального контексту глобалізації та її наслідків. Розуміння цього контексту може стати підґрунтям формулювання відповідей на багато питань і, не меншою мірою, підґрунтям для прогнозування майбутнього.

Кілька тез з цього приводу. Перша теза: сучасний етап глобалізації тісно пов'язаний з концепцією неолібералізму, згідно якій увесь світовий простір має стати ринковим, а стосунки у його межах мають вибудовуватись на засадах конкуренції між приватними суб'єктами господарювання (не державами!). Друга теза: основний принцип ринкової економіки – невтручання держави у приватну діяльність суб'єктів господарювання, у тім числі у міжнародному просторі. Третя теза: не завжди діяльність суб'єктів національної економіки відповідають загальним інтересам суспільства. На нинішньому етапі глобалізації ефективнішими є ті виробництва, де не залишилось місця суспільству і соціальній сфері. Такий підхід боляче ударає по добробуту суспільства в цілому. Тим більше, що відповідальність за стан соціальної сфери і загального добробуту в країні в цілому покладається на державу. Четверта теза: усі ми усвідомлюємо, що економічна ефективність розвитку національних виробництв зокрема, і національних економік в цілому, звичайно ж залежить від тієї політики, якою керуються держави не лише у внутрішній, але й, рівною мірою, – зовнішньоекономічній сфері. Ця політика в епоху ринкової глобалізації має бути спрямованою на досягнення балансу між інтересами суспільства і інтересами незалежних від держави суб'єктів господарювання.

Фактично, за роки своєї незалежності Україна, намагаючись вписатись у контекст процесів реструктуризації, пройшла шлях ринкової уніфікації, звільнилась від комунітаризму, абсолютизуючи переваги індивідуалізму та, відповідно, лібералізму (див.: рис.1).

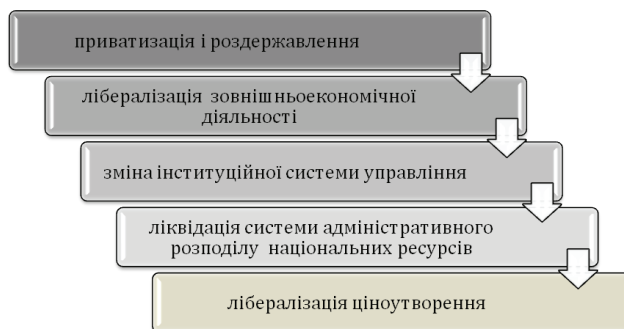

Рис. 1. Трансформація основ економічного розвитку (від комунітаризму до лібералізму)

У процесах світової реструктуризації ці болісні для України зміни, зовнішнім світом непомічені і неоцінені, відіграли величезну роль – на глобальній економічній карті стало одним конкурентоспроможним гравцем менше, а у окремії країні відмер важливий стрижень, на якому трималася її єдність – загальнонаціональний економічний інтерес. Відтепер розпорошені приватним інтересом суб'єкти міжнародної економічної діяльності, могли не рахуватися з вигодами чи втратами своєї держави, нехтувати її цілісністю і, в тім числі економічною, незалежністю, не перейматися стійкою економічною структурою, що дає можливість протистояти глобальному тиску, викликам і шокам. Держава, позбавлена усіх економічних важелів впливу на економічні процеси в країні, намагалася зберегти за собою інституційні інструменти регулювання хоча б у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Узгодження, координацію інтересів суспільства (держави, як їхнього виразника) і приватних та інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності було покладено на Міністерство закордонних справ, на дипломатичний корпус.

Проте і у цій сфері у української держави з'явилися потужні конкуренти.

Якщо зовнішньоекономічна політика держав у всі часи існування дипломатичної служби була, в основі своїй, продовженням внутрішньої економічної політики – від заснування колоніальних торговельних компаній до нинішніх інтервенцій на підтримку «євро», – а захист зовнішньоеко-

номічних інтересів національного економічного суб'єкта завжди покладался на державу за умови, що ці інтереси вписувались у загальну концепцію національного економічного розвитку, сприяли йому (теорія економічного націоналізму)¹, не ставали додатковим джерелом загроз і викликів – то сьогодні від держави вимагається лобювання і захист державним коштом приватних інтересів. Таким чином інституційна реструктуризація глобального зразка позначилась на трансформації завдань економічної дипломатії: від служіння суспільству до служіння окремим підприємницьким структурам. Сьогодні українська держава захищає приватні інтереси національних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, не переймаючись проблемою субординації загальнонаціональних і приватних інтересів, і вибудовує економічну дипломатію на їхню вимогу. Так, на вимогу захисту приватних інтересів державним коштом створюється розгалужена мережа торговельних представництв при закордонних дипломатичних установах.

Водночас, паралельно, приватний сектор формує власну службу економічної дипломатії, яка, як правило, діє більш ефективно, оскільки на неї не покладається додаткове, обмежуюче свободу дій, завдання – захисту, або хоча б урахування загальнонаціональних інтересів. У конкуренції приватної та державної економічної дипломатії завжди програє держава.

До того ж слід брати до уваги, що сформувавшись спочатку на базі двосторонніх відносин держав, сучасна «державна» економічна дипломатія трансформувалась у переважно багатосторонню. Це обумовлюється як глобалізацією ринків, так і тією обставиною, що практично усі країни є учасниками тих чи інших інтеграційних союзів і міжнародних організацій. Крім того, це обумовлюється неможливістю захищати свої інтереси за кордоном, розпорошуючи сили лише на двосторонні напрямки. Така «багатосторонність» і зумовила появу нових наднаціональних інституцій економічної дипломатії, а саме міжнародних, наднаціональних економічних організацій, які перебрали на себе частину функцій національних держав з координації міжнародних економічних відносин. І дуже часто їхня діяльність або суперечить національним інтересам, або не враховує їх.

На сучасному етапі розвитку глобалізаційних процесів державним інтересам також починає протистояти (і як правило дуже успішно) «корпоративна» дипломатія транснаціональних корпорацій.

Водночас, сучасна економічна дипломатія має ще й колективні форми прояву, непідконтрольні державі.

Відкрита ринкова українська економіка сьогодні втягує в орбіту прийняття міжнародних рішень, крім зовнішньополітичного, ще і широке коло загальногосподарських або спеціалізованих відомств, міністерств. Звичайно, за таких умов існує загроза, що економічна дипломатія може бути роздробленою і багатовідомчою. Але, на щастя, все, що стосується відомств і міністерств, які часто просувають вузьковідомчі інтереси, економічна дипломатія на цьому рівні усе ще залишається координованою, оскільки роль координатора покладена державою на Міністерство закордонних справ, і з цією роллю воно поки що справляється.

Вже очевидно, що розшарування економічної дипломатії на державну, приватну, корпоративну, відомчу, колективну, так звану «народну» та інші види, не призводить автоматично (як наслідок саморегулювання) до синергетичного ефекту, який би забезпечив успішне просування національних інтересів країни на зовнішній арені, навпаки – таке розшарування часто справляє серйозний деструктивний вплив на їхню презентацію за кордоном, і, швидше, супроводжується ослабленням потенціалів усіх учасників зовнішньоекономічної діяльності. Більше того, економічна дипломатія доповнюється різного роду консультативними радами, політичним лобюванням найбільших проектів та угод, а то й своєрідними формами «унії» працівників цих сфер, що часто виходить не лише за рамки представництва національних інтересів, але й за межі вимог до дипломатичного статусу.

З точки зору визначеності успіхів розвитку національної економіки, країна і суспільство неодмінно рано чи пізно постане перед питанням щодо кінцевої мети такого розвитку: задоволення потреби урівноваженої наділеності ресурсами усього глобального простору, чи добробут нації, яка цими ресурсами уже забезпечена. Тому другою, протилежною концепцією, яка має братись до уваги при формуванні засад і завдань економічної дипломатії є економічний націоналізм, який вимагає у зовнішньоекономічній діяльності керуватись загальнонаціональними економічними інтересами, віддаючи їм пріоритет щодо інтересів приватних. І ця обставина також вимагає корегування і координації з боку держави засобами економічної дипломатії багатосторонніх зовнішньоекономічних процесів і проектів, зовнішньоекономічної діяльності

приватного і корпоративного бізнесу: її основне завдання не допустити відтоку національних ресурсів і, водночас, забезпечити експортну експансію на усіх напрямках міжнародної взаємодії.

Отже, акцентуючи увагу на ролі важливого чинника, покликано упереджувати та пом'якшувати болісні наслідки глобальних процесів – на економічній дипломатії, слід зазначити, що її проблеми коріняться у саморегульованій економічній системі. Проте, у цьому контексті, зазначу, що сучасна модель української економічної дипломатії ніяк не може вписатись у реалії сьогодення, відірвати коріння від застарілої комунітарної радянської моделі: економічна дипломатія все ще зводиться до лобювання зовнішніх інтересів українських виробників, тепер уже приватних. Постійно намагаючись перетворитися на обслуговуючу щодо приватних інтересів, дипломатична служба водночас старанно уникає функцій координації, нагляду і контролю, захисту, аналітичної розвідки в контексті загальної державної політики, залишаючи за собою лише супровідну, логістичну роль.

Водночас, не можу стверджувати, що лобювання інтересів приватних підприємств і структур не є завданням державної економічної дипломатії, що має бути на сторожі суспільних інтересів, проте таке лобювання шкідливе, якщо іде у розріз із національними цілями. Звичайно маємо пам'ятати, що сприяння національним суб'єктам міжнародних господарських відносин є завданням державної економічної дипломатії, але за умови відповідності їхньої діяльності стратегіям національного економічного розвитку. Тим часом українські приватні суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності послуговуються державною дипломатичною службою, утримуваною на кошти держави, не беручи на себе ніяких зворотних зобов'язань щодо своєї країни, а це є однією із форм корупції.

З іншого боку, не відомі випадки, коли державними закордонними дипломатичними установами було б ініційовано або хоча б обґрунтована необхідність призупинення зовнішньоекономічної діяльності національних виробників через її антагонізм із національними економічними інтересами. Чомусь коли сьогодні йдеться про застосування санкцій проти тієї ж Російської Федерації, економічні підрозділи української дипломатичної служби вагаються назвати насправді уразливі сторони російської економіки і російського імпорту.

Докази ефективності діяльності нашої економічної дипломатії лежать на поверхні: сьогод-

ні імпорт суттєво за стратегічними параметрами перевершує експорт. А це означає подорожчання і вплив валюти за кордон, вплив стратегічно важливого інвестиційного ресурсу, подорожчання обслуговування державного боргу, асиметрію і вразливість торговельного і платіжного балансів, макроекономічну нестабільність, інфляцію і зубожіння населення, а, головне, втрату надії на свідому, у визначеному напрямі трансформацію структури національної економіки, на забезпечення її стійкості і самодостатності (суверенності і незалежності). Випадання із глобальної економічної структури, скочування на периферію світового розвитку, втрата позицій у світовому економічному просторі – це причина того, що Україна – країна з надзвичайним людським ресурсом, природними і набутими колись національними перевагами, об'єктивно неспроможна на паритетних засадах розвивати міжнародні взаємозв'язки, поступилася місцем іншим країнам, як держава, що не справилася із викликами реструктуризації.

Повертаючись до проблем розвитку економічної дипломатії, слід наголосити, що усяка політика приречена на небуття, коли країна позбавлена економічного голосу. Зовнішня політика ніщо без внутрішньої і зовнішньоекономічної політики. Але і інноваційне оновлення економічної дипломатії України може відіграти свою роль у відновленні її позицій у світовому економічному просторі. Економічна дипломатія має відповідати вимогам, що висуваються до неї у провідних країнах світу.

Сучасна світова модель економічної дипломатії, ефективність якої підтверджено міжнародним досвідом, базується на принципах пріоритетності захисту і просування загальнонаціональних інтересів; координації економічних інтересів держави і приватних економічних інтересів; а також координації державою діяльності багаторівневих суб'єктів економічної дипломатії. Вона передбачає:

- урахування позицій національного бізнесу при розробці засад зовнішньоекономічної політики держави;

- надання підтримки вітчизняним бізнес-структурам – забезпечення рівних і недискримінаційних умов міжнародної торгівлі;

- надання вітчизняними дипломатичними установами фахової допомоги бізнесу, зокрема консультацій та аналітичної інформації про політичне і ділове середовище країни перебування;

- сприяння встановленню контактів із ключовими іноземними державними і приватними центрами прийняття рішень;
- надання кваліфікованої підтримки участі в міжнародних торгах;
- надання допомоги в розв'язанні інвестиційних і ділових спорів, а в разі експропріації – допомоги в отриманні швидкої і повної компенсації, тощо².

А відтак, така модель забезпечення зовнішньої економічної діяльності вимагає і відповідного кадрового забезпечення.

Сучасний дипломат – фахівець, має діяти від імені держави і має захищати економічні інтереси суспільства. На жаль в Україні за часи незалежності так і не була сформована школа підготовки дипломата-економіста – державного діяча, який поєднував би знання концептуальних засад зовнішньоекономічної політики зі специфічними, дипломатичними навиками і вмінням та компетенціями просування та координування національних економічних інтересів: протягом усіх років незалежності України школи економічних кадрів – фахівців-міжнародників навчали своїх слухачів обстоювати приватні інтереси, абстрагуючись від інтересів загальнодержавних, у зв'язку з чим, не малою мірою, державою останнім часом повністю втрачена можливість захисту національного економічного простору засобами дипломатії. Тим часом, ускладнення світової системи загроз і викликів, нинішній характер міжнародної економічної і політичної взаємодії, що часто полягає в економічних формах вирішення політичних питань, потребують для їхнього аналізу й моделювання не тільки поглибленої економічної спеціалізації дипломатичних працівників, але й більш широких фахових і наукових знань з економічної дипломатії.

Очевидно, що дипломатичний корпус може і повинен підживлюватися фахівцями-економістами, і дипломати зобов'язані опановувати економічні знання, володіти загальноприйнятими прийомами економічного аналізу. Проте, лише цими вимогами до фаховості дипломата-економіста саме сьогодні обмежуватись не можна.

Міністерство закордонних справ України ставить завдання укомплектування дипломатичної служби висококваліфікованими кадрами, які б на фаховому рівні, поряд зі знанням іноземних мов, оволоділи прийомами та методологією аналізу зовнішньоекономічної ситуації, знаннями з міжнародної економіки, міжнародного права, PR-

технологіями, методами дипломатичної роботи та іншими, визначеними МЗС України, компетенціями, і, поряд з цим, володіли б державним баченням процесів, що відбуваються у світі. А це означає, що дипломат повинен бути наділений стратегічним баченням, бути навченим методам міждержавного економічного протистояння. Сучасний економіст, що отримав освіту у міжнародно-орієнтованому економічному навчальному закладі, такими навичками, на жаль, не володіє. Специфіки державної економічної дипломатії не враховує жодна економічна школа України. Саме тому ключовим інструментом формування сучасного дипломатичного корпусу України, який максимально відповідав би вищезазначеним складним вимогам, що стоять також і перед світовою дипломатією, має бути визначено Дипломатичну академію України, яка покладає в основу концепції економічної освіти пріоритетність захисту і просування загальнонаціональних інтересів відповідно до вимог розбудови сучасної моделі економічної дипломатії та створення в Україні школи економічної дипломатії.

У Дипломатичній академії вже сьогодні відкрито нову спеціалізацію «Економічна дипломатія», та на часі відкриття спеціальності «Зовнішньоекономічна політика», що дозволило б майбутнім дипломатам, по-перше, опанувати основами державницьких підходів до розбудови зовнішньоекономічної діяльності, здобути навички оцінювання міжнародного економічного середовища з позиції національних економічних інтересів, визначати адекватні зовнішнім загрозам і викликам цілі та завдання зовнішньої або внутрішньої політики України та пропонувати відповідні ефективні інструменти протистояння їм. Саме тому основою сучасної професійної підготовки у сфері зовнішньоекономічних зносин має бути вивчення засад формування національних економічних стратегій розвитку, стратегічного планування й управління, захисту національної економіки від зовнішніх загроз і викликів, основ володіння методами і прийомами адекватних відповідей.

Необхідно зазначити, що професія дипломата ніколи не була масовою – вона в усі часи була елітарною, тобто відносилась до специфічної, державної сфери діяльності. Засадам такої діяльності фахівці дипломати і державні службовці, задіяні в зовнішньоекономічній галузі, повинні навчатись у Дипломатичній академії України при МЗС України.

З точки зору визначеності успіхів розвитку національної економіки, країна і суспільство нео-

дмінно рано чи пізно постануть перед питанням щодо кінцевої мети такого розвитку: задоволення потреби урівноваженої наділеності ресурсами усього глобального простору, чи добробут нації, яка цими ресурсами уже забезпечена. Тому другою, протилежною до діючої, концепцією, яка має братись до уваги при формуванні засад і завдань економічної дипломатії є економічний націоналізм, який вимагає у зовнішньоекономічній діяльності керуватись загальнонаціональними економічними інтересами, віддаючи їм пріоритет щодо інтересів приватних. І ця обставина також вимагає корегування і координації з боку держави засобами економічної дипломатії багатосторонніх

зовнішньоекономічних процесів і проектів, зовнішньоекономічної діяльності приватного і корпоративного бізнесу: її основне завдання не допустити відтоку національних ресурсів і, водночас, забезпечити експортну експансію на усіх напрямках міжнародної взаємодії³.

Ця надзвичайно важлива функція має бути покладена на Міністерство закордонних справ України, як основного координатора зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності, оскільки суть зовнішньої політики і дипломатії саме й полягає у тому, щоб забезпечувати успіхи власної держави, у першу чергу, на економічному напрямі.

ПОСИЛАННЯ:

¹ Лист Ф. Национальная система политической экономии. – М.: Европа, 2005.

² Guy Carron de la Carriere. La diplomatie economique: le diplomate et marche. – Paris: Economica, 1998.

³ Татаренко Н.О. Реструктуризація глобального простору і завдання економічної дипломатії / Н.О. Татаренко // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. – К.: НАУ, 2014. – №2. – С. 3–7.

Tatarenko N.O. Economic diplomacy: world experience and Ukrainian achievements (political and economic aspects) / Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

The article deals with particular tasks and methods of economic diplomacy in the global environment restructuring and market economy unification. The author describes the parameters of the contemporary model of the world economic diplomacy and determines the list of professional requirements to be met by a diplomat involved in international economic relations; the necessity of shaping a school of economic diplomacy is explained.

Keywords: national economic interests, economic diplomacy, contemporary model of economic diplomacy, school of economic diplomacy.

Татаренко Н.А. Экономическая дипломатия: мировой опыт и украинские достижения (политико-экономический аспект) / Дипломатическая академия Украины при Министерстве иностранных дел Украины.

В статье идет речь об особенностях задач и методов экономической дипломатии в условиях реструктуризации глобального пространства и рыночной унификации экономики. Автор характеризует параметры современной мировой модели экономической дипломатии и определяет перечень профессиональных требований, которым должен отвечать дипломат, задействованный в сфере международных экономических отношений, обосновывает необходимость формирования школы экономической дипломатии.

Ключевые слова: национальные экономические интересы, современная модель экономической дипломатии, экономическая дипломатия, школа экономической дипломатии.

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2015

Прийнята до друку 11.05.2015